

ІДЕЇ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

І.П. Радомський

Ідеї саморозвитку особистості в наш час поширюються дедалі більше. Це пов'язано з тим, що педагогічна наука розглядає сьогодні особистість не як об'єкт навчання і виховання, а як суб'єкт, що може самостійно досягнути високих результатів у сфері тієї чи іншої діяльності.

Ідея саморозвитку як сутності виховання, зародившись у сиву давнину, пройшла наскрізно через усі загальнофілософські теорії та реалізувалася в гуманістичній педагогічній практиці. Вона завжди ґрунтувалася на розумінні стремління до особистого розвитку як глибокої та фундаментальної потреби особистості.

Розуміння саморозвитку має глибоке філософське коріння. Роздумуючи над людською суттю: І. Кант стверджував, що «людина може бути охарактеризована як суб'єкт автономної поведінки і особистого самовдосконалення» [5, с. 78]. Ідеї саморозвитку розглядали також П. Флоренський (орієнтація на пріоритети духовних цінностей), М. Бердяєв (ідеї саморозуміння та самовдосконалення), І. Кон (розробка «Я» - концепції).

Значне місце серед сучасних досліджень саморозвитку займають праці філософа П. Козловскі, який дотримується думки, що саморозвиток закладено в людині визначально і він не є тільки додатковим результатом соціалізації або суспільної обумовленості. Розглядаючи теорію і культуру саморозвитку, П. Козловскі пише, що культура - це «пояснення людиною свого саморозвитку. Вона є у чималій мірі самотворенням, а не результатом дій або процесу, не важливо, чи це результат еволюції, відповідно до теорії Дарвіна, чи результат еволюції самотворення» [4, с.67,68]. Вищою метою культури він називає подальший самотворчий розвиток.

Розглянувши погляди філософів на теорію саморозвитку, звернемося до ідей представників психології.

Родоначальник теорії саморозвитку в психології К. Юнг тлумачив його як «центральний архетип особистості, стрижень усіх психічних властивостей людини» [12, с.170]. В його уявленні саморозвиток людини - це її особливості, котрі закладені вже а priori в нахилах індивідуума. Таким чином, джерелом розвитку особистості, за Юнгом, є біологічне начало, а зовнішні фактори повинні створювати позитивні умови для його розгортання. Кінцевою метою розвитку він вважає досягнення вищої точки саморозвитку, цілісності і повної єдності усіх психічних структур.

В. Штерн вважав, що «особистість гнучка лише до певних меж: на схильності можна вилити, а на властивості необхідно зважати» [11, с.191]. Відповідно він робить висновок, що педагогіка не може претендувати на формування особистості за певним зразком, але повинна допомогти особистості вибрати свій шлях в рамках своїх схильностей [11, с. 191].

Представники гуманістичної психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Ш. Блер та інші) також вважають, що в природі людини закладені потенції до безперервного розвитку.

К. Роджерс переконаний, що «в кожному з нас є устремління ставати компетентним і здібним настільки, наскільки це можливо для нас біологічно» [13, с.165], а також, що «внутрішній світ людини сильніше впливає на поведінку, ніж зовнішні стимули навколишнього середовища» [13, с.143]. Відповідно, можна зробити висновок, що внутрішній світ людини повинен враховуватися і бути основою його розвитку. Причому пізнання особистості має зосереджуватися не тільки на вивченні її минулого досвіду, а й на аналізі того, до чого вона прагне, як вона уявляє себе в перспективі. Такий аналіз може бути проведений за схемою: уявлення людини про себе, погляд людини на себе, що ґрунтується на минулому досвіді, даних сьогодення і очікуваннях майбутнього.

Довгий час процеси саморозвитку в становленні особистості, що розвивається, вважались справою філософії та психології, однак, знаходимо, що на важливість розвитку самопізнання учня звернув увагу К.Д. Ушинський. Під розвитком самопізнання він розумів «здатність утворювати поняття в самих поняттях, почуттях, бажаннях, здагність відчувати,

порівнювати і розрізняти предмети своїх відчуттів, здатність звертати думки на самого себе, спостерігати предмет відчуття. А саме відчуття не тільки бажати, але й думати про власні бажання, -- це і є самонізнання» [8, с. 165].

Продовжуючи цю думку, Г.Н. Булонський писав: «Ми повинні виховувати людину, здатну до самовизначення. Виховуватися - значить самовизначатися, і виховання майбутнього творця нового людського життя є лише раціональна організація самовиховання його» [3, с. 19].

Розуміння саморозвитку пов'язане з активним началом, завдяки якому особистість відмежовується від ролі продукту зовнішніх обставин і, підпорядковуючи собі навколишній світ, стає здатною перетворювати себе.

М.Б. Ребус відзначає, що процеси саморозвитку розпочинаються тоді, коли людина стає «...і філософом, і психологом, і педагогом для самого себе» [7, с.32]. На його думку, саморозвиток - це самостійна діяльність індивіда, або його вільна діяльність, яка є засобом самореалізації, самовираження, що відбувається не з примусу, а з власного вибору, усвідомленого рішення.

Здатність до безперервного саморозвитку є однією з унікальних характеристик людини з високою культурою. Досягнувши певного рівня культури, людина ніби запускає маховик саморозвитку, в результаті чого у неї починає активніше та результативніше спрацьовувати самопізнання, вона самовизначається, більш ефективно управляє собою, орієнтується на постійний саморозвиток, прагне до творчої самореалізації в різних видах діяльності

Поставивши особистість у центр педагогічного впливу, гуманістична педагогіка має на увазі допомогу в а саморозвитку, задоволенні потреб, розкритті здібностей. На думку Є.Н. Фаустової, весь розвиток людства є рух від несвободи до «царства свободи» [9, с.29]. Стосовно культури особистості, відзначає вона, поняття «свобода» може розглядатись у двох аспектах: як зовнішня свобода, що представляється суспільними відносинами, і як внутрішня, що теж залежить від соціальних умов, але більше від суб'єктних якостей людини. Ступінь свободи, що притаманна особистості, підкреслює автор, визначає можливості людини в її культурному розвитку [9, с.27-31].

Відтак, розвиток особистісної культури можливий тільки в умовах внутрішньої і зовнішньої свободи. Самі по собі зовнішні фактори, заклики і вимоги не зможуть перетворити духовні якості індивіда, якщо він сам не буде цілеспрямовано їх змінювати.

Такий підхід відкидає методи прямого впливу на психіку суб'єкта навчання та виходить з того, що людина сама створює себе, а педагог лише забезпечує умови для формування особистості, виходячи з суспільного ідеалу. Ця позиція захищає віру в людину, в її саморозкриття, а роль педагога бачить у співробітництві з особистістю, яка самостійно вирішує завдання своєї освіти в умовах вільного вибору.

О.С. Газман вважає, що педагогічна взаємодія, але не пряма, авторитарна, а основана на принципах педагогіки свободи, є важливим, якщо не вирішальним, фактором розвитку особистості.

Зараз у теорії та практиці навчання у вищій школі акценти переносяться з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність студента. Звідси - вимога активізації навчальної діяльності студентів. А це, на наш погляд, можливо шляхом максимального використання процесів саморозвитку.

Існують різноманітні концепції побудови структури саморозвитку особистості. На думку Н.Б. Крилової, саморозвиток ґрунтується на наступних функціональних блоках: самоорганізації, самовизначенні, самопізнанні, саморегуляції, самореабілітації, самореалізації, самоосвіті [5, с.89].

О.С. Газман, досліджуючи компоненти саморозвитку особистості, виявив взаємозалежність і взаємообумовленість самовизначення, самореалізації і самореабілітації

Для більш детального вивчення феномена саморозвитку особистості розглянемо сутність наступних його компонентів: самовизначення, самореалізації, самоаналізу та самоконтролю.

Розпочнемо з блоку самовизначення. Довгий час у педагогічній практиці існував однобічний підхід до самовизначення, коли виділялась лише його професійна сфера. Однак зараз самовизначення розуміється як процес і результат вибору людиною особистої позиції, цілей і засобів п забезпечення за конкретних обставин життя.

О.С. Газман під самовизначенням розуміє «здатність вибирати, напрацьовувати життєві критерії і керуватись ними в поведінці та діяльності» [2, с.7].

Як зазначає В.Л. Леві, «для того щоб успішно вести роботу над собою, бажано маги уяву про себе. Вже один тільки самозвіт, хоча б найбільш приблизне усвідомлення свого стану роблять велику справу. Початок розуміння свого стану - початок перемоги» [6, с. 53].

У самопізнанні розрізняють знання про себе і ставлення до себе - самооцінку. Щоб правильно розуміти себе, бачити перспективу самовдосконалення, необхідно оцінити себе. Самооцінка є потужним регулятором поведінки, вона передбачає попередню оцінку себе і своїх знань, умінь і навичок, від неї багато в чому залежить розкриття потенціалу людини. Занижена самооцінка сковує людину, завищена ж, пов'язана з переоцінкою своїх можливостей, не дозволяє оптимально вписуватись у ситуацію, формує негативні стосунки між партнерами. На основі самооцінки індивід визначає, що потрібно розвивати у себе, а які якості необхідно усунути.

Самопізнання - це перший крок у справі саморозвитку особистості. Необхідно вказати, що надалі ми не будемо розглядати самопізнання окремо, хоча воно і є етапом, що випереджає процеси саморозвитку особистості. Процесам самопізнання ми приділимо увагу на стані самовизначення.

Самовизначення актуалізує ті проблеми, які є для особистості більш цікавими, перспективними і особистісно значущими. Цей компонент саморозвитку є одночасно і самообмеженням. Самовизначення - це основний засіб надбання і прояву людиною внутрішньої свободи. Воно виникає, в тому випадку, коли поведінка особистості визначається не впливом середовища, а головним чином прийнятими суб'єктом цілями і завданнями діяльності, стшкими ціннісними орієнтаціями, які особистість захищає навіть у супереч тиску середовища, обставин та соціального оточення.

Без уміння вибирати, без здатності до самовизначення людина втрачає можливість реалізуватися. Слід відзначити, що самовизначення працює у режимі постійного забезпечення самореалізації, самоаналізу і самокорекції.

Результатом самовизначення виступає, з одного боку, вихід людини на цілі, адекватні і індивідуальним особливостям, а з іншого - на формування духовної самоцшності, здатності через визначення цілей самостійно реалізовувати своє призначення.

Необхідно зауважити, що в рамках нашої статп ми не розглядаємо окремо компонент самоорганізації, але вважаємо, що його певні елементи присутні як у самовизначенні, так і в самореалізації.

Отже, розібравшись у ситуації, особистість формулює завдання, планує свої ді. Відомо, що правильна постановка задачі - половина успіху у п вирішенні. Причому ця задача не нав'язана іншими, «зверху», а є особистісно значущою, витікає з логіки особистої активності людини, оскільки ставиться з урахуванням процесів самовиховання людини. Самовизначення містить і уяву людини про можливі результати своїх дій. Воно допомагає повністю зібратись на тому, що необхідно зробити, «і тоді весь організм (його психічні і фізичні системи) сам легко і гармонічно візьметься з високою ефективністю за вирішення поставленої задачі» [1, с.54].

Далі перейдемо до аналізу другого компонента - самореалізації. Вона забезпечує, оперативно організує дії, що заплановані в процесі самовизначення.

К. Хорні трактує самореалізацпо як «розвиток яких-небудь спеціальних здібностей і талантів, які у людини були приглушені і ніяк не використовувались, а також, що важливіше, розвиток його потенційних можливостей як сильної і цілісної істоти» [10, с.225].

Нагадаємо, що компонент самореалізації, як і самовизначення, працює у режимі постійного забезпечення усіх форм саморозвитку особистості. Погоджуючись із цим, ми

вважаємо необхідним відзначити неоднаковий ступінь значущості цих компонентів для людей різного віку.

Якщо самовизначення є більш значущим у юнацькому віці, то самореалізацію можна назвати базовим компонентом культури дорослої людини, професіонала, який має особисті погляди, переконання та професійні знання.

Успіх самореалізації як вільної діяльності особистості, як п самодіяльності, визначається характером цілі і мірою її особистого розуміння і сприйняття.

Наступний компонент складається з самоаналізу процесу і результатів діяльності та наступної самокорекції.

Чим би не займалась людина, їй необхідно уміти ясно знати відповіді на наступні запитання: Що вона робить? Чого вона хоче? Що вона зробила і з якими результатами та наслідками своїх дій вона зіткнеться у майбутньому? Як на неї впливають зовнішні обставини? Які ресурси вона має?

К. Хорні стверджує, що «спроби конструктивного самоаналізу дають людині можливість більш повної самореалізації. Допмагаючи здійснити це, вона може внести ясність в деякі тертя і хибні уявлення, виявити слабкі і вразливі сторони»[10, с.226].

Розрізняють епізодичний і систематичний самоаналіз. Аналізувати себе в окремих випадках порівняно легко, іноді можна отримати негайний результат. Основна галузь застосування епізодичного самоаналізу - конкретне і, зазвичай, гостре порушення душевної рівноваги, яке або породжує цікавість, або сильно засмучує людину. Для епізодичного аналізу достатньо мати деякі психологічні знання, отримані навіть із повсякденного досвіду. Коли ж мова йде про максимальний розвиток своїх здібностей, можна говорити про застосування систематичного аналізу, що базується на наукових знаннях психолога.

Самоаналіз як один із елементів процесу пізнання спрямований на вивчення свого внутрішнього світу. Він дозволяє людині аналізувати хід свого розвитку, допомагає розуміти самого себе, формувати внутрішні духовні орієнтації.

Чим більше людина пізнає себе, тим багатограннішою стає її «Я»- концепція. Самоаналіз результатів діяльності дозволяє людині порівняти «Я»- реальне з «Я»- ідеальним і на цій основі співвідносити свої можливості і здібності з вимогами, які висувають характер професійної діяльності та конкретна ситуація, напрацювати уміння ставити перед собою реальні цілі і змінювати поведінку і уявлення про особисте «Я».

Навряд чи можливий саморозвиток особистості, якщо не буде здійснюватись самокорекція. Той, хто хоче досягнути позитивних внутрішніх змін, повинен навчитися ставити собі два запитання: 'Що відбувається зі мною в даний момент?' Чи хочу я змінити що-небудь?

У здійсненні самокорекції необхідно виділити наступні дії:

- самоспостереження, що базується на рефлексії і результатах зворотного зв'язку,
- фіксацію досягнень або відхилень від запланованих дій та наступну зміну поведінки-

- пошук причин, що заважають досягненню поставлених цілей,
- виявлення факторів, що викликають які-небудь відхилення від назначеної цілі;
- пошук шляхів для покращення результативності діяльності.

Проведений аналіз ідей саморозвитку особистості дозволяє нам зробити висновок, що саморозвиток особистості відбувається на основі процесів самовизначення, самореалізації, самоаналізу з наступною самокорекцією, що дозволять продуктивно виконувати виробничі обов'язки.

Література:

- 1.Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. -- М.: Высшая школа. 1991. - 207 с.
- 2.Газман О.С. Базовая культура и самоопределение личности // Базовая культура: Теоретические и методические проблемы: Сб. научн. тр. - М.: Изд. АПН СССР. 1989. - о. 5-12.
- 3.Горбачев Н А Философия и педагогика. Учебно-методическое пособие для студентов педагогических вузов и учителей. Саратов. 1973. - 272 о

4. Козловски П. Культура постмодернизма. М.: Республика, 1997. - с.66-125
5. Крылова Н.Б. Социокультурный контекст образования. // Новые ценности образования: Содержание гуманистического образования. М.: Инноватор. 1995. № 2 - с. 67-99.
6. Леви В.Л. Искусство быть собой. Изд. обновленное. - М.: Знание. 1991. - 256 с.
7. Ребус М.Б. Психология делового общения. Учебное пособие для студентов гуманитарных вузов Ставрополь. 1996. - 209 с.
8. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1971. - с. 185.
9. Фаустова З.Н. Культура студенческой молодежи. Социально-философский аспект. - М.: Изд-во МГУ, 1991. - 136 с.
10. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ. // Под ред. Г.В. Бурменской. - М.: Изд. фирма «Прогресс» - «Университет» - 1993. 480 с.
11. Штерн В. Персоналистическая психология. // История зарубежной психологии Под ред. П.Я. Гальперина. - М., 1986. - с. 186-198.
12. Юнг К. Аналитическая психология // История зарубежной психологии. Тексты. // Под ред. П.Я. Гальперина. - М., 1978.
13. Rogers C. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client centered framework. New York: Mc. Graw-Hill. 1961. p. 184-256.